

Lietuvos nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigoje prognozuojantys veiksniai

Viktorija Mikalauskienė

Teisės psichologijos magistrė
Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
v.bingelyte@gmail.com

Alfredas Laurinavičius

Vilniaus universitetas, Psichologijos institutas
alfredas.laurinavicius@fsf.vu.lt

Santrauka. Adaptacija pataisos įstaigoje – tai įkalinto asmens psichologinis ir elgesinis atsakas į pataisos įstaigos aplinką ir įkalinimo situaciją (Fedock, 2017). Sėkmingai adaptavęsi nuteistieji geba patenkinti savo pagrindinius poreikius, nekonfliktuoja nei su pataisos įstaigos administracija, nei su kitais nuteistaisiais, nepatiria stiprių neigiamų emocijų ir t. t. Manoma, kad nesėkminga adaptacija pataisos įstaigoje siejasi su mažesne motyvacija keisti savo nusikalstamą elgesį ir recidyvą (Loper, 2002; Zamble & Porporino, 1988). Nors nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigose ir ją prognozuojančiais veiksniais užsienio mokslininkai domisi jau kelis dešimtmečius, Lietuvoje tokių tyrimų ypač trūksta. Šio tyrimo tikslas – nustatyti laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų adaptaciją Lietuvos pataisos įstaigose prognozuojančius veiksniai. Tyrime dalyvavo nuteistieji vyrai ($N = 331$) iš 5 Lietuvos pataisos įstaigų, jų amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 35,17$, $SD = 10,75$). Adaptacijai įvertinti buvo naudojama Kalėjimo problemų skalė (Zamble & Porporino, 1988), Becko depresijos klausimyno antroji leidimo versija (Beck, Steer, & Brown, 1996) ir Becko nerimo klausimynas (Beck, Epstein, Brown, & Steer, 1988). Adaptacijos veiksniai buvo įvertinti demografinių duomenų anketa bei Kriminalinių nuostatų modifikuota skale (Simourd, 1997). Blogesne adaptacija pataisos įstaigoje pasižymėjo tie nuteistieji, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai, prieš patekdami į pataisos įstaigą vartojo narkotikus arba nedirbo, turi stipriau išreikštas kriminalines nuostatas, taip pat – nepalaikantys socialinių ryšių su draugais ar romantine partnere. Nustatyta, kad adaptaciją geriausiai prognozuoja kriminalinės nuostatos ir bendravimas su draugais arba partnere. Tirti veiksniai paaiškino iki 16 % adaptaciją vertinančių kintamųjų sklaidos.

Pagrindiniai žodžiai: nuteistieji, adaptacija, pataisos įstaigos.

Factors Predicting Inmates' Adaptation to Imprisonment in Lithuania

Summary. Adaptation to imprisonment in a correctional facility is a convicted person's psychological and behavioural response to the environment of a correctional facility and the imprisonment situation (Fedock, 2017). Convicted persons who have successfully adapted to the new environment are able to satisfy their basic needs, do not come into conflicts with the correctional facility administration or other inmates, and do not experience strong negative emotions, among other things. There seems to be a relationship between maladaptation to a correctional facility and a lower motivation to modify one's criminal behaviour as well as recidivism (Loper, 2002; Zamble & Porporino, 1988). While inmates' adaptation to imprisonment in correctional facilities and factors predicting this adaptation have received significant attention from foreign researchers over the last several decades, it still remains an under-researched field in Lithuania. The purpose of this study is to identify the factors that predict convicted persons' adaptation to imprisonment

Received: 13/11/2019. Accepted: 12/12/2019

Copyright © 2019 Viktorija Mikalauskienė, Alfredas Laurinavičius. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

in Lithuanian correctional facilities. The study sample included male inmates ($N = 331$) aged 18 to 68 ($M = 35,17$, $SD = 10,75$) from five correctional facilities in Lithuania. Adaptation was evaluated using the Prison Problem Scale (Zamble & Porporino, 1988), Beck Depression Inventory-II (Beck, Steer, & Brown, 1996) and Beck Anxiety Inventory (Beck, Epstein, Brown, & Steer, 1988). Factors related to adaptation were assessed using the Criminal Sentiments Scale – Modified (CSS-M, Simourd, 1997) and the demographic information questionnaire. Poorer adaptation to a correctional facility was observed among those study participants who were underage, when they faced a conviction for the first time, who had been unemployed or used drugs before incarceration as well as those who haven't remained in contact with their romantic partner or friends during imprisonment. Poorer adaptation to a correctional facility also correlated with more pronounced criminal attitudes. The study found that the factors that best predicted adaptation was criminal attitudes and staying in touch with friends or a romantic partner. The factors explained up to 16% of the variance of variables used to assess adaptation.

Keywords: inmate, adaptation, correctional institution.

Lietuvoje laisvės atėmimo bausmė yra taikoma itin dažnai – daugiau nei trečdalį paskirtų bausmių sudaro reali laisvės atėmimo bausmė ir šis skaičius viršija daugelio Europos šalių vidurkius (Dünkeli ir Sakalauskas, 2017). Nors įkalinimų asmenų skaičius nuo 2000 metų sumažėjo beveik dvigubai, 2018 metais Lietuva vis dar turi didžiausią įkalinimo įstaigų populiaciją visoje Europos Sąjungoje – šalyje 100 000 gyventojų tenka 235 įkalininti asmenys, o Europos Sąjungos vidurkis yra 135 įkalininti asmenys 100 000 gyventojų (Walmsley, 2018).

Patekimas į pataisos įstaigą siejasi su daugybe išbandymų ir neigiamų patirčių – nuteistiesiems tenka prisitaikyti prie naujos aplinkos ir taisyklių, susitaikyti su laisvės praradimu bei pasikeitusiu socialiniu statusu, priprasti prie privatumo trūkumo ir nuolatinio triukšmo, taip pat padidėja rizika patirti viktimizaciją (Windzio, 2006; Wolff, Shi, & Siegel, 2009). Pasak Haney (2002), patekimas į pataisos įstaigą kiekvienam asmeniui yra sunki patirtis ir, nors kai kuriems adaptuotis sekasi geriau, o kai kuriems blogiau, visgi tikriausiai tik mažai daliai nuteistųjų pavyksta išlikti neigiamai nepaveiktiems šios patirties. Manoma, kad nesėkminga adaptacija pataisos įstaigoje siejasi su mažesne motyvacija keisti savo nusikalstamą elgesį ir recidyvu (Loper, 2002; Zamble & Porporino, 1988). Be to, visos išsivysčiusios šalys vadovaujasi vienoda ideologija, kad laisvės atėmimo bausmė neturėtų būti žalojanti, o pataisos įstaigos ir jų režimas – didinti nuteistųjų kančių, todėl svarbu žinoti, kaip įkalinimas veikia asmenį (Alves, Maia, & Teixeira, 2016; Porporino & Zamble, 1984). Nepaisant to, Lietuvoje tyrimų šia tema vis dar trūksta, o didžioji dauguma užsienio tyrimų buvo atlikti aukšto pragyvenimo lygio šalyse, t. y., Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Danijoje ir t. t. (Walker et al., 2014). Adaptacijos pataisos įstaigoje ir su ja susijusių veiksnių tyrimai padėtų suprasti laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų poreikius bei identifikuoti nuteistuosius, kurie gali patirti adaptacijos sunkumų. Taip pat šie tyrimai gali padėti identifikuoti resocializacijos sėkmę ir kriminalinės rizikos mažinimą galinčius lemti veiksniai.

Adaptacijos pataisos įstaigoje teoriniai modeliai

Nors adaptacija pataisos įstaigose tyrėjai domisi ne vieną dešimtmetį, iki šiol nėra bendros šio reiškinio konceptualizacijos (Fedock, 2017). Iš pradžių adaptacijos pataisos įstaigoje

tyrimai buvo vykdyti iš sociologinės perspektyvos, analizuojant, kaip nuteistieji asimiliuojasi su pataisos įstaigos kultūra, perima jos normas ir t. t. (Clemmer, 1950). Vėliau ilgą laiką tyrimuose adaptacija buvo vertinama pagal nuteistųjų pataisos įstaigoje padarytus nusižengimus, laikant, kad kuo daugiau režimo pažeidimų padarė nuteistasis, tuo jo adaptacija yra blogesnė (Holland & Holt, 1980; Harrington, 2012). Tačiau akivaizdu, kad vien daromi nusižengimai nepakankamai gerai atspindi tokį sudėtingą reiškinį kaip adaptacija pataisos įstaigoje. Todėl šiuolaikiniuose tyrimuose adaptacija pataisos įstaigose apibūrinama kaip įkalinto asmens psichologinis ir elgesinis atsakas į pataisos įstaigos aplinką ir įkalinimo situaciją (Fedock, 2017). Sėkmingai pataisos įstaigoje adaptavęsis nuteistasis geba patenkinti savo pagrindinius poreikius, nekonfliktuoja nei su pataisos įstaigos administracija, nei su kitais nuteistaisiais, nepatiria stiprių neigiamų emocijų ir t. t.

Egzistuoja du pagrindiniai teoriniai modeliai, aiškinantys, nuo ko priklauso nuteistųjų adaptacija pataisos įstaigoje, – deprivacijos ir perkėlimo. Deprivacijos modelio atsiradimą paskatino Sykes (1958) darbai apie penkis pagrindinius praradimus, su kuriais susiduria įkalintas asmuo – tai laisvės, patogumų, saugumo, heteroseksualių santykių ir autonomijos deprivacija. Remiantis šiuo modeliu, minėtais praradimais galima paaiškinti daugelį pataisos įstaigoje vykstančių reiškinų, pavyzdžiui, subkultūrų atsiradimą (Guetzkow & Ben-Zvi, 2017), smurtinį elgesį pataisos įstaigoje (Morar & Szabo, 2019), taip pat – adaptaciją pataisos įstaigoje (Dhami, Ayton, & Loewenstein, 2007). Tačiau įkalinimas visada siejasi su tam tikrais praradimais ir apribojimais, bet nuteistieji į juos reaguoja skirtingai ir vieniems adaptuoti pataisos įstaigoje pavyksta geriau, o kitiems – blogiau. Todėl kaip atsakas deprivacijos modeliui atsirado perkėlimo modelis, kurio šalininkai teigia, jog svarbesnis adaptacijos pataisos įstaigoje veiksnys yra ne pataisos įstaigos savybės ir su įkalinimu susijusios deprivacijos, o pačių nuteistųjų individualios charakteristikos, kurias jie atsineša į laisvės atėmimo vietą – jų turima patirtis, normos, įsitikinimai ir pan. (Gover, Mackenzie, & Armstrong, 2000; Wright, 1991). Abu modeliai yra sulaukę empirinio patvirtinimo ir šiuolaikiniuose tyrimuose jie suprantami ne kaip vienas kitą paneigiantys, o kaip vienas kitą papildantys (Dhami et al., 2007). Visgi daugiausia tyrėjų dėmesio susilaukia perkėlimo modelis (McGuire, 2018).

Adaptacijos veiksnių tyrimai atskleidė atskirų tiek deprivacijos, tiek perkėlimo veiksnių grupėms priskiriamų veiksnių svarbą. Buvo nustatyta, kad prastesne adaptacija pasižymi neseniai atvykę į pataisos įstaigą (Zamble & Porporino, 1988) arba ilgesnes laisvės atėmimo bausmes gavę (MacKenzie & Goodstein, 1985; Kuanliang, Sorensen, & Cunningham, 2008) nuteistieji. Su didesniu patiriamu stresu yra siejamas ir laikotarpis prieš išleidimą iš pataisos įstaigos (Ginneken, 2015). Taip pat pataisos įstaigoje sunkiau adaptuojasi tie nuteistieji, kurie yra jaunesni (Porporino & Zamble, 1984; Vasile, Ciucurel, & Ciucă, 2010), mažesnio išsilavinimo (Kovács, Kun, Griffiths, & Demetrovics, 2019; Porporino & Zamble, 1984), turintys ilgesnę ankstesnių teistumų istoriją (Vasile et al., 2010), patekę į pataisos įstaigą pirmą kartą (Warren, Hurt, Loper, & Chauhan, 2004; Souza & Dhami, 2010), pasižymintys stipriau išreikštomis kriminalinėmis nuostatomis (Hochstetler & Delisi, 2005; Steiner, Butler, & Ellison, 2014), prieš patekdami į pataisos įstaigą nedirbę (Dhami et al., 2007), piktnaudžiaavę psichoaktyviosiomis medžiagomis (Dirkzwager &

Nieuwbeerta, 2018) ir neturintys socialinių ryšių už pataisos įstaigos ribų (Trifiletti, 2013). Pirmiau išvardyti veiksniai buvo pasirinkti kaip Lietuvos nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigose galintys prognozuoti veiksniai. Šiame tyrime kelta bendriausia hipotezė, kad visi apžvelgti veiksniai bus reikšmingai ir teoriškai numatomu būdu susiję su nuteistųjų adaptacijos pataisos įstaigose rodikliais. Šalia šios hipotezės siekta įvertinti, kokią adaptacijos pataisos įstaigoje rodiklių dispersijos dalį gali paaiškinti reikšmingai su adaptacijos rodikliais susiję veiksniai, jeigu jie yra nagrinėjami kartu.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 331 nuteistasis iš penkių Lietuvos pataisos įstaigų. 101 tyrimo dalyvis laisvės atėmimo bausmę atliko Pravieniškių pataisos namuose-atvirojoje kolonijoje, 81 – Alytaus pataisos namuose, 66 – Vilniaus pataisos namuose, 50 – Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime, 33 – Kybartų pataisos namuose. Jų amžius svyravo nuo 18 iki 68 metų ($M = 35,17$, $SD = 10,75$). Tyrimo dalyviai pataisos įstaigoje buvo praleidę nuo 7 dienų iki 28 metų, vidutiniškai – apie trejus metus. Paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė svyravo nuo trijų mėnesių iki 25 metų, vidutiniškai – apie penkerius metus.

67,4 % tyrimo dalyvių turėjo vidurinį arba aukštesnį išsilavinimą. 81,3 % tyrimo dalyvių anksčiau buvo teisti, 62,2 % pirmojo teistumo metu buvo pilnamečiai, 51,1 % į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą. Prieš patekdami į pataisos įstaigą, 65,6 % tyrimo dalyvių piktnaudžiavo alkoholiu, 50,5 % – vartojo narkotikus, 26,6 % – neturėjo darbo. 61,9 % tyrimo dalyvių, būdami pataisos įstaigoje, palaiko ryšius su už pataisos įstaigos ribų esančiais draugais, 67,4 % – su romantine partnere.

Tyrimo eiga. Tyrimas atliktas 2019 m. pavasarį gavus Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos leidimą vykdyti tyrimą. Tyrimo atranka – patogioji. Apie vykdomą tyrimą nuteistuosius informavo pataisos įstaigų resocializacijos skyriaus specialistai. Dalyvavimas tyrime buvo savanoriškas, visi potencialūs dalyviai tyrimo anketos pradžioje buvo informuoti apie tyrimo tikslą, dalyvavimo savanoriškumą, anonimiškumą bei gautų duomenų pateikimą. Klausimynus tyrimo dalyviams išdalijo straipsnio autorė V. Mikalauskienė arba pataisos įstaigų resocializacijos skyriaus specialistai.

Įvertinimo būdai. Adaptacija pataisos įstaigoje buvo vertinta trimis priemonėmis.

Kalėjimo problemų skalė (angl. *Prison Problems Scale*) skirta įvertinti, kiek nuteistieji patiria problemų pataisos įstaigoje ir kiek jos jiems svarbios (Zamble & Porporino, 1988). Skalę sudaro 40 teiginių apie pataisos įstaigose patiriamas problemas, kurias buvo galima įvertinti nuo 0 iki 4 pagal tai, kiek dažnai tyrimo dalyvis su jomis susiduria, ir pagal tai, kiek jis apie jas galvoja, kur 0 reiškia, kad įvardytas dalykas visiškai nekelia problemų ir / arba asmuo apie tai niekada negalvoja, o 4 reiškia, kad įvardytas dalykas kelia labai daug problemų ir / arba asmuo apie tai nuolat galvoja. Skalę sudaro teiginiai apie patiriamą psichologinį diskomfortą („pykstu ant pasaulio“, „jaučiu sau gailestį“), išorinio pasaulio deprivacijas („man trūksta bendravimo ir pramogų“, „pasiilgstu tokių mažų malonumų kaip mėgstamas maistas, drabužiai“), nepasitenkinimą administracija

(„administracija neišklauso mano skundų“) ar kitais nuteistaisiais („kiti nuteistieji man sukelia nepasitenkinimą ar susierzinimą“), susirūpinimą dėl ateities („nerimauju, kaip reikės gyventi, kai išėsiu iš pataisos įstaigos“) ir t. t. Daugelis skalę sudarančių problemų yra specifinės būtent pataisos įstaigoms. Ankstesniais tyrimais nustatyta, jog Kalejimo problemų skalė teigiamai koreliuoja su suicidinėmis mintimis, depresiškumu ir patiriamu nerimu (Dye & Aday, 2013; Porporino & Zamble, 1984). Šiame tyrime skalė pasižymėjo geru vidiniu suderintumu – Cronbacho alfa = 0,94. Dėl skalės naudojimo buvo kreiptasi į autorius, gautas sutikimas skalę versti į lietuvių kalbą ir naudoti tyrime. Buvo atlikti trys lygiagretūs nepriklausomi vertimai į lietuvių kalbą, straipsnio autoriai sulygino vertimus ir pasirinko tinkamiausią vertimą. Siekiant išsklaidyti abejones dėl tinkamiausio vertimo pasirinkimo, straipsnio autorė V. Mikalauskienė atliko tris interviu su nuteistaisiais, atliekančiais bausmę pataisos namuose. Interviu metu nuteistųjų buvo paprašyta įvertinti skirtingus teiginio vertimo variantus, pakomentuoti, kaip jie suprato atskirus teiginius. Galutinis skalės lietuviško vertimo variantas parengtas atsižvelgus į visų šių žingsnių metu surinktą informaciją.

Becko depresijos klausimyno antroji versija (angl. *Beck Depression Inventory-II*) yra skirta depresijos stiprumui įvertinti (Beck et al., 1996). Klausimyną sudaro 21 teiginys, kuriuos reikia įvertinti nuo 0 iki 3, kur 0 reiškia, kad per paskutines dvi savaites simptomo nebuvo, o 3 – kad simptomas pasireiškė stipriai. Šiame tyrime klausimynas pasižymėjo geru vidiniu suderintumu – Cronbacho alfa = 0,89. Leidimas naudoti klausimyną buvo gautas iš Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijos.

Becko nerimo klausimynas (angl. *Beck Anxiety Inventory*) yra skirtas patiriamam nerimui įvertinti (Beck et al., 1988). Klausimynas sudarytas iš 21 teiginio, kurį reikia įvertinti nuo 0 iki 3, kur 0 reiškia, kad per paskutinę savaitę įvardytas simptomas visai netrukdė, o 3 – kad įvardytas simptomas labai trukdė. Šiame tyrime klausimynas pasižymėjo geru vidiniu suderintumu – Cronbacho alfa = 0,89. Leidimas naudoti klausimyną buvo gautas iš Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorijos.

Kriminalinių nuostatų modifikuota skalė (angl. *Criminal Sentiments Scale-Modified*) yra skirta kriminalinėms nuostatoms įvertinti (Simourd, 1997). Skalę sudaro 41 teiginys apie įstatymus („įstatymai nepadeda eiliniam žmogui“), teismus („teisėjai yra sąžiningi ir malonūs“, „teismuose negali tikėtis teisingumo“), policiją („policija yra sąžininga“), kitus teisės pažeidėjus („žmonės, kurie yra pažeidę įstatymus, turi tokį patį požiūrį į gyvenimą kaip ir aš“) ir pan. Teiginius reikia įvertinti nuo 0 iki 2, kur 0 reiškia „nesutinku“, 1 – „nežinau“, 2 – „sutinku“, o didesnis taškų skaičius rodo stipriau išreikštas kriminalines nuostatas. Skalę į lietuvių kalbą išvertė Virginija Klimukienė (Klimukienė, Laurinavičius, Laurinaitytė, Ustinavičiūtė, & Baltrūnas, 2018). Skalė pasižymėjo geru vidiniu suderintumu – Cronbacho alfa = 0,87. Buvo gautas skalės autoriaus sutikimas ją naudoti tyrime.

Siekiant surinkti informaciją apie kitus pirmiau apžvelgtus su adaptacija pataisos įstaigoje susijusius veiksnius, buvo sudaryta anketa. Klausimai apėmė tyrimo dalyvių amžių, išsilavinimą, šeiminių padėčių, ankstesnę įkalinimo patirtį (t. y. ar į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą), buvimo pataisos įstaigoje laiką, paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmę, ankstesnį teistumą, amžių pirmo teistumo metu, darbinį statusą (ar prieš patekdamas į

pataisos įstaigą dirbo), žmoną arba romantinę partnerę (ar turi žmoną arba partnerę ir ar su ja palaiko ryšius), draugus (ar turi draugų už pataisos įstaigos ribų ir ar su jais palaiko ryšius), piktnaudžiavimą alkoholiu ir narkotikų vartojimą.

Duomenų analizė. Tyrimo duomenų statistinė analizė buvo atlikta naudojant SPSS 23 statistinį paketą. Taikyti aprašomosios statistikos, vidurkių palyginimo, koreliacinės ir regresinės analizės metodai. Kadangi kai kurie duomenys netenkino normalumo prielaidos, ryšiams analizuoti buvo taikomas Spearmano koreliacijos koeficientas, o vidurkių palyginimui – Manno ir Whitney U testas.

Rezultatai

Iš pradžių įvertintas kiekvieno iš išskirtų adaptacijos veiksnių ryšys su visais trimis adaptacijos rodikliais (1-a ir 2-a lentelės). Tada atrinkti reikšmingi rezultatai ir jie įtraukti į regresijos lygtis, kuriose kiekvienas adaptacijos rodiklis buvo prognozuojamas ankstesnėje analizėje reikšmingai su juo susijusiais veiksniais (3-ia lentelė).

Kaip matyti iš 1-os lentelės, su daugiau problemų pataisos įstaigoje susiduria tie tyrimo dalyviai, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai ($Z = -2,98, p = 0,003$), prieš patekdami į pataisos įstaigą nedirbo ($Z = -2,42, p = 0,016$) ir šiuo metu nepalaiko socialinių ryšių su už pataisos įstaigos ribų likusiais draugais ($Z = -2,74, p = 0,006$) ar partnere ($Z = -4,16, p < 0,001$). Taip pat, kaip matyti iš 2-os lentelės, didesnis kriminalinių nuostatų išreikštumas siejasi su didesniu pataisos įstaigoje patiriamų problemų kiekiu ir stiprumu ($r_s = 0,316, p < 0,001$).

1 lentelė. Adaptacijos pataisos įstaigoje palyginimas tarp pagal demografinius veiksnius išskirtų nuteistųjų grupių

Demografiniai veiksniai	PPS		BDI		BAI	
	0 VR	1 VR	0 VR	1 VR	0 VR	1 VR
	Z		Z		Z	
Ankstesni teistumai (0 = teistas; 1 = neteistas)	165,93	153,14	146,30	141,84	138,50	147,06
	-0,96		-0,35		-0,68	
Amžius pirmo teistumo metu (0 = < 18; 1 = ≥ 18)	178,14	146,21	147,34	135,16	147,86	125,83
	-2,98**		-1,21		-2,26*	
Ankstesnė įkalinimo patirtis (0 = turi; 1 = neturi)	166,99	158,93	147,49	142,56	139,42	139,58
	-0,78		-0,50		-0,02	
Piktnaudžiavimas alkoholiu (0 = taip; 1 = ne)	166,91	147,74	140,42	146,84	135,94	139,19
	-1,75		-0,62		-0,32	
Narkotikų vartojimas (0 = vartojo; 1 = nevartojo)	170,52	152,14	148,68	137,79	149,82	125,01
	-1,78		-1,11		-2,60**	
Darbo turėjimas (0 = neturėjo; 1 = turėjo)	181,68	153,43	155,72	137,95	158,59	129,11
	-2,42*		-1,64		-2,79**	

Demografiniai veiksniai	PPS		BDI		BAI	
	0 VR	1 VR	0 VR	1 VR	0 VR	1 VR
	Z		Z		Z	
Bendravimas su draugais (0 = nebendr.; 1 = bendr.)	179,64	150,17	162,85	130,52	153,45	127,89
	-2,74**		-3,23**		-2,60**	
Bendravimas su partnere (0 = nebendr.; 1 = bendr.)	190,43	145,43	166,04	128,78	154,49	127,97
	-4,16***		-3,73***		-2,70**	
Išsilavinimas (0 = neb. vidurinis, 1 = vidurinis)	164,22	149,11	145,79	130,21	140,03	131,41
	-0,99		-1,02		-0,58	

*Pastaba. 0 VR ir 1 VR nurodo palyginamųjų grupių 0 ir 1 vidutinius rangus. PPS = Kalėjimo problemų skalė; BDI – Becko depresijos klausimynas; BAI = Becko nerimo klausimynas. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.*

Daugiau depresijos simptomų patiria tie tyrimo dalyviai, kurie būdami pataisos įstaigoje nepalaiko socialinių ryšių su draugais ($Z = -3,23$, $p = 0,001$) ar romantine partnere ($Z = -3,73$, $p < 0,001$; žr. 1-ą lentelę). Taip pat depresiškumas siejasi su stipriau išreikštomis kriminalinėmis nuostatomis ($rs = 0,207$, $p < 0,001$; žr. 2-ą lentelę).

Stipresnį nerimą patiria tie tyrimo dalyviai, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai ($Z = -2,26$, $p = 0,024$), prieš patekdami į pataisos įstaigą vartojo narkotikus ($Z = -2,60$, $p = 0,009$) arba neturėjo darbo ($Z = -2,79$, $p = 0,005$), taip pat – nepalaikantys socialinių ryšių su draugais ($Z = -2,60$, $p = 0,009$) ar romantine partnere ($Z = -2,70$, $p = 0,007$; žr. 1-ą lentelę). Patiriamas nerimas taip pat siejasi su stipriau išreikštomis kriminalinėmis nuostatomis ($rs = 0,285$, $p < 0,001$; žr. 2-ą lentelę).

2 lentelė. Adaptacijos pataisos įstaigoje ryšys su pasirinktais adaptacijos veiksniais

Adaptacijos veiksniai	PPS	BDI	BAI
Amžius	-0,045	-0,005	-0,092
Pataisos įstaigoje praleistas laikas	0,015	0,027	-0,020
Bausmės trukmė	0,073	0,006	-0,012
Iki išleidimo likęs laikas	0,056	0,026	-0,027
CSS-M	0,316***	0,207***	0,285***

*Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. PPS = Kalėjimo problemų skalė, BDI = Becko depresijos klausimynas, BAI = Becko nerimo klausimynas, CSS-M = Kriminalinių nuostatų modifikuota skalė. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.*

Siekiant įvertinti, kokie veiksniai geriausiai prognozuoja adaptaciją pataisos įstaigoje, naudota regresinė analizė. Į kiekvieną regresijos lygtį buvo įtraukiami tik tie veiksniai, kurie reikšmingai siejosi su atskiru adaptacijos rodikliu. Rezultatai pateikti 3-ioje lentelėje.

3 lentelė. *Adaptaciją pataisais įstaigoje prognozuojantys veiksniai*

Nepriklausomieji kintamieji	Priklausomieji kintamieji		
	PPS (β)	BDI (β)	BAI (β)
Amžius pirmo teistumo metu	-0,12*	–	-0,043
Darbo turėjimas	0,008	–	-0,035
Narkotikų vartojimas	–	–	-0,12
Bendravimas su draugais	-0,11*	-0,14*	-0,09
Bendravimas su partnere	-0,19**	-0,20***	-0,11
CSS-M	0,27***	0,21***	0,23***
F	11,57	13,19	6,00
R ²	0,16	0,12	0,12
p	< 0,001	< 0,001	< 0,001

*Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu. PPS = Kalėjimo problemų skalė, BDI = Becko depresijos klausimynas, BAI = Becko nerimo klausimynas, CSS-M = Kriminalinių nuostatų modifikuota skalė. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.*

Pataisais įstaigoje patiriamų problemų kiekį ir stiprumą geriausiai prognozuoja amžius pirmo teistumo metu ($\beta = -0,11$, $p = 0,034$), bendravimas su draugais ($\beta = -0,11$, $p = 0,042$), bendravimas su partnere ($\beta = -0,19$, $p = 0,001$) ir kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,27$, $p < 0,001$). Depresišumą prognozuoja bendravimas su draugais ($\beta = -0,14$, $p = 0,017$), bendravimas su partnere ($\beta = -0,20$, $p < 0,001$) ir kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,207$, $p < 0,001$). Patiriamą nerimą prognozuoja kriminalinės nuostatos ($\beta = 0,23$, $p < 0,001$). Pasirinkti veiksniai paaiškina 12–16 % adaptacijos pataisais įstaigoje rodiklių sklaidos.

Rezultatų aptarimas

Šiuo tyrimu buvo siekiama nustatyti, kokie veiksniai siejasi su tokiais Lietuvos nuteistųjų adaptacijos pataisais įstaigose rodikliais kaip pataisais įstaigoje patiriamų problemų kiekis ir stiprumas, depresiškumas ir patiriamas nerimas. Be to, įvertinta, kokie veiksniai geriausiai prognozuoja adaptaciją pataisais įstaigose ir tų veiksmų galimybės paaiškinti nuteistųjų adaptacijos sėkmingumą. Paaiškėjo, kad blogesne adaptacija pasižymi tie nuteistieji, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai, prieš patekdami į pataisais įstaigą vartojo narkotikus arba nedirbo ir būdami pataisais įstaigoje nepalaiko socialinių ryšių su draugais ir romantine partnere. Panašūs rezultatai gauti ir užsienio tyrimuose (Porporino & Zamble, 1984; Dirkzwager & Nieuwbeerta, 2018; Dhimi et al., 2007; Trifiletti, 2013).

Nors nemažai autorių (Zamble & Porporino, 1988; Edwards & Potter, 2004; MacKenzie & Goodstein, 1985) nurodo, jog blogiausia adaptacija pataisais įstaigoje nuteistieji pasižymi pačioje įkalinimo pradžioje ir vėliau ji gerėja, visgi šiame tyrime nė vienas adaptacijos rodiklis nesisiejo su pataisais įstaigoje praleistu laiku. Tačiau, norint įvertinti, ar adaptacija pataisais įstaigoje keičiasi bėgant laikui, reikalingas tęstinis tyrimas. Dar daugelis autorių (Souza & Dhimi, 2010; Warren et al., 2004; Kovács et al., 2019) teigia, kad blogesne

adaptacija pasižymi tie nuteistieji, kurie į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą, nes jie dar nėra perpratę pataisos įstaigos taisyklių, nežino, ko tikėtis iš įkalinimo patirties, ir t. t. Tačiau šiame tyrime nerasta skirtumų tarp tų tyrimo dalyvių, kurie į pataisos įstaigą pateko pirmą kartą ar pakartotinai. Taip pat ne viename tyrime (MacKenzie & Goodstein, 1985; Kuanliang et al., 2008) atskleista, jog ilgesnes bausmes gavę nuteistieji pasižymi blogesne adaptacija, tačiau šiame tyrime nerasta ryšių tarp pasirinktų adaptacijos rodiklių ir laisvės atėmimo bausmės trukmės. Amžius taip pat nesisiejo nė su vienu šiame tyrime pasirinktu adaptacijos pataisos įstaigoje rodikliu, tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad ir ankstesniuose tyrimuose (Vasile et al., 2010; Porporino & Zamble, 1984) aptinkama tik sąsajų tarp jaunesnio amžiaus ir pataisos įstaigoje padarytų nusizengimų, o šis rodiklis šiame tyrime nebuvo vertintas.

Kriminalinės nuostatos yra siejamos ne tik su antisocialiu ar kriminaliniu elgesiu, bet ir su funkcionavimu pataisos įstaigoje (Steiner et al., 2014). Šiame tyrime kriminalinės nuostatos siejosi su didesniu pataisos įstaigoje patiriamų problemų kiekiu bei išreikštumu, depresijos simptomais ir stipresniu patiriamu nerimu. Iš pirmo žvilgsnio toks ryšys gali pasirodyti netgi paradoksalus – atrodytų, daugiau kriminalinių nuostatų turintis asmuo turėtų geriau adaptuotis aplinkoje, kurioje nuolat susiduriama su kitais teisės pažeidėjais. Tačiau gali būti, kad klausimynu vertintos kriminalinės nuostatos atspindi nusivylimą teisėsaugos institucijomis arba bendrus prisitaikymo visuomenėje sunkumus.

Šiame tyrime paaiškėjo, jog geriausiai adaptaciją pataisos įstaigoje prognozuoja amžius pirmo teistumo metu, bendravimas su draugais ar partnere ir kriminalinės nuostatos, o tai rodo, kad minėti veiksniai yra svarbiausi iš šiame tyrime pasirinktų. Nors tyrimas išryškino svarbiausius nuteistųjų adaptacijos pataisos įstaigoje veiksnius, reikia įvardyti ir šio tyrimo ribotumus. Reikia pažymėti, kad visi duomenys buvo savistatos būdu atlikti įvertinimai. Yra žinoma, jog nuteistieji priklauso toms tyrimo dalyvių grupėms, kur tokiu būdu gauti duomenys gali būti iškreipti ar netikslūs (Krohn, Thornberry, Gibson, & Baldwin, 2010), tačiau tai neatmeta ryšių egzistavimo realybėje galimybes. Taip pat reikia pažymėti, kad daugelis šiame tyrime nagrinėtų veiksmų buvo vertinti kaip dichotominiai kintamieji, ir toks vertinimo būdas išryškino tik ypač reikšmingus veiksnius. Tikėtina, kad pasirinkus įvertinimo priemones, kurios tiksliau diferencijuoja reikšmingus veiksnius, pavyzdžiui, įvertina santykių su sutuoktine ar partnere kokybę, o ne tik jų egzistavimą ar neegzistavimą, būtų aptikti stipresni ryšiai. Kartu yra tikėtina, kad tiksliau vertinami veiksniai galėtų paaiškinti didesnę dalį adaptacijos pataisos įstaigoje rezultatų sklaidos. Šio tyrimo rezultatus reikėtų traktuoti kaip kryptis tolesniems neprarandantiems aktualumo nuteistųjų adaptacijos pataisos įstaigoje veiksmų tyrimams.

Išvados

1. Daugiau problemų pataisos įstaigoje patiria tie nuteistieji, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai, prieš patekdami į pataisos įstaigą nedirbo, turi stipriau išreikštas kriminalines nuostatas, taip pat – nepalaikantys socialinių ryšių su draugais ar romantine partnere.

2. Daugiau depresijos simptomų patiria tie nuteistieji, kurie turi stipriau išreikštas kriminalines nuostatas ir, būdami pataisos įstaigoje, nepalaiko socialinių ryšių su draugais ar romantine partnere.
3. Daugiau nerimo patiria tie nuteistieji, kurie pirmo teistumo metu buvo nepilnamečiai, prieš patekdami į pataisos įstaigą vartojo narkotikus arba nedirbo, turi stipriau išreikštas kriminalines nuostatas, taip pat – nepalaikantys socialinių ryšių su draugais ar romantine partnere.
4. Nuteistųjų adaptaciją pataisos įstaigoje geriausiai prognozuoja kriminalinės nuostatos ir bendravimas su draugais ar partnere.

Literatūra

- Alves, J., Maia, Â., & Teixeira, F. (2016). Health conditions prior to imprisonment and the impact of prison on health: Views of detained women. *Qualitative Health Research, 26* (6), 782–792. <https://doi.org/10.1177/1049732315617217>.
- Beck, A. T., Epstein, N., Brown, G., & Steer, R. A. (1988). An Inventory for Measuring Clinical Anxiety: Psychometric properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 56* (6), 893–897. <https://doi.org/10.1037/0022-006x.56.6.893>.
- Beck, A. T., Steer, R. A., & Brown, G. K. (1996). *Manual for the Beck Depression Inventory-II*. San Antonio: Psychological Corporation.
- Clemmer, D. (1950). Observations on imprisonment as a source of criminality. *Journal of Criminal Law & Criminology (08852731), 41* (3), 311–319. <https://doi.org/10.2307/1138066>.
- Dhami, M. K., Ayton, P., & Loewenstein, G. (2007). Adaptation to imprisonment: Indigenous or imported? *Criminal Justice and Behavior, 34* (8), 1085–1100. <https://doi.org/10.1177/0093854807302002>.
- Dirkzwager, A., & Nieuwebeerta, P. (2018). Mental health symptoms during imprisonment: A longitudinal study. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 138*, 300–311. <https://doi.org/10.1111/acps.12940>.
- Dünkel, F. ir Sakalauskas, G. (2017). Įkalinimo praktikos Europos šalyse palyginimas. Iš G. Sakalauskas (sud.), *Bausmių taikymo ir vykdymo tarptautinis palyginimas, tendencijos ir perspektyvos Lietuvoje* (p. 91–116). Vilnius: Lietuvos teisės institutas. <https://doi.org/10.15388/teise.2013.0.1919>.
- Dye, M. H., & Aday, R. H. (2013). “I Just Wanted to Die”: Preprison and current suicide ideation among women serving life sentences. *Criminal Justice and Behavior, 40* (8), 832–849. <https://doi.org/10.1177/0093854813476266>.
- Edwards, W. T., & Potter, R. H. (2004). Psychological distress, prisoner characteristics, and system experience in a prison population. *Journal of Correctional Health Care, 10* (2), 129–149. <https://doi.org/10.1177/107834580301000202>.
- Fedock, G. L. (2017). Women’s psychological adjustment to prison: A review for future social work directions. *Social Work Research, 41* (1), 31–42. <https://doi.org/10.1093/swr/sww031>.
- Ginneken, E. F. J. C. (2015). Doing well or just doing time? A qualitative study of patterns of psychological adjustment in prison. *Howard Journal of Criminal Justice, 54* (4), 352–370. <https://doi.org/10.1111/hojo.12137>.
- Gover, A. R., Mackenzie, D. L., & Armstrong, G. S. (2000). Importation and deprivation explanations of juveniles’ adjustment to correctional facilities. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 44* (4), 450–467. <https://doi.org/10.1177/0306624X00444004>.
- Guetzkow, J., & Ben-Zvi, K. (2017). From “subcultures” to “toolkits”: Ethnicity and violence in Israeli prisons. *Social Forces, 95* (3), 1237–1259. <https://doi.org/10.1093/sf/sow099>.
- Haney, C. (2002). *The psychological impact of incarceration: Implications for postprison adjustment*. Washington: U.S. Department of Health and Human Services.
- Harrington, M. P. (2012). *Examining the construct of prison adjustment*. (Doctoral dissertation). Nebraska: University of Nebraska.

Hochstetler, A., & Delisi, M. (2005). Importation, deprivation, and varieties of serving time: An integrated-lifestyle-exposure model of prison offending. *Journal of Criminal Justice*, 33 (3), 257–266. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2005.02.005>.

Holland, T. R., & Holt, N. (1980). Correctional classification and the prediction of institutional adjustment. *Criminal Justice & Behavior*, 7 (1), 51–60. <https://doi.org/10.1177/009385488000700105>.

Klimukienė, V., Laurinavičius, A., Laurinaitytė, I., Ustinavičiūtė, L., & Baltrūnas, M. (2018). Examination of convergent validity of start: AV ratings among male juveniles on probation. *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach / Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, 22, 31–54. <https://doi.org/10.7220/2345-024x.22.2>.

Kovács, Z., Kun, B., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2019). A longitudinal study of adaption to prison after initial incarceration. *Psychiatry Research*, 273, 240–246. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2019.01.023>.

Krohn, M. D., Thornberry, T. P., Gibson, C. L., & Baldwin, J. M. (2010). The development and impact of self-report measures of crime and delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 26 (4), 509–525. <https://doi.org/10.1007/s10940-010-9119-1>.

Kuanliang, A., Sorensen, J. R., & Cunningham, M. D. (2008). Juvenile inmates in an adult prison system: Rates of disciplinary misconduct and violence. *Criminal Justice and Behavior*, 35 (9), 1186–1201. <https://doi.org/10.1177/0093854808322744>.

Loper, A. B. (2002). Adjustment to prison of women convicted of possession, trafficking, and nondrug offenses. *Journal of Drug Issues*, 32 (4), 1033–1050. <https://doi.org/10.1177/002204260203200402>.

MacKenzie, D. L., & Goodstein, L. (1985). Long-term incarceration impacts and characteristics of long-term offenders – an empirical analysis. *Criminal Justice & Behavior*, 12 (4), 395–414. <https://doi.org/10.1177/0093854885012004001>.

McGuire, J. (2018). *Understanding prison violence: A rapid evidence assessment*. Paimta iš <https://www.gov.uk/government/publications/understanding-prison-violence-a-rapid-evidence-assessment>

Morar, I., & Szabo, A. (2019). Inmate-on-staff violence in Romanian prisons: An exploratory analysis in the context of prisonisation processes. *Social Work Review / Revista de Asistentă Socială*, 1, 103–125. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,url,uid&db=sih&AN=135676473&site=ehost-live>

Porporino, F. J., & Zamble, E. (1984). Coping with imprisonment. *Canadian Journal of Criminology*, 26 (4), 403–421. Paimta iš <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=psyh&AN=1986-02155-001&site=ehost-live>

Simourd, D. J. (1997). The Criminal Sentiments Scale-Modified and Pride in Delinquency Scale: Psychometric properties and construct validity of two measures of criminal attitudes. *Criminal Justice and Behavior*, 24 (1), 52–70. <https://doi.org/10.1177/0093854897024001004>.

Souza, K. A., & Dhama, M. K. (2010). First-time and recurrent inmates' experiences of imprisonment. *Criminal Justice and Behavior*, 37 (12), 1330–1342. <https://doi.org/10.1177/0093854810379969>.

Steiner, B., Butler, H., & Ellison, J. (2014). Causes and correlates of prison inmate misconduct: A systematic review of the evidence. *Journal of Criminal Justice*, 42, 462–470. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2014.08.001>.

Sykes, G. M. (1958). *Society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton: Princeton University Press.

Trifiletti, L. C. (2013). *An examination of the institutional adjustment of sexual offenders*. (Doctoral dissertation). Oregon: Pacific university. Paimta iš <http://commons.pacificu.edu/spp/431>

Vasile, A. S., Ciucurel, M. M., & Ciucă, S. (2010). Study of the variables associated with correctional adjustment in adolescent. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1409–1413. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.297>.

Walker, J., Illingworth, C., Canning, A., Garner, E., Woolley, J., Taylor, P., & Amos, T. (2014). Changes in mental state associated with prison environments: A systematic review. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 129 (6), 427–436. <https://doi.org/10.1111/acps.12221>.

Walsley, R. (2018). *World prison population list (12th ed.)*. London: Institute for Criminal Policy Research.

Warren, J. I., Hurt, S., Loper, A. B., & Chauhan, P. (2004). Exploring prison adjustment among female inmates: Issues of measurement and prediction. *Criminal Justice and Behavior*, 31 (5), 624–645. <https://doi.org/10.1177/0093854804267096>.

Windzio, M. (2006). Is there a deterrent effect of pains of imprisonment? *Punishment & Society*, 8 (3), 341–362. <https://doi.org/10.1177/1462474506064701>.

Wolff, N., Shi, J., & Siegel, J. (2009). Understanding physical victimization inside prisons: Factors that predict risk. *JQ: Justice Quarterly*, 26 (3), 445–475. <https://doi.org/10.1080/07418820802427858>.

Wright, K. N. (1991). A study on individual, environmental, and interactional effects in explaining adjustment to prison. *Justice Quarterly*, 8 (2), 217–242. <https://doi.org/10.1080/07418829100091011>.

Zamble, E., & Porporino, F. J. (1988). *Coping, behavior, and adaptation in prison inmates*. New York: Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-1-4613-8757-2_7.